

Ivana Franić

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Jurjevska 31/IA
10000 Zagreb
ifranic@ihjj.hr

RELACIJSKA PRIRODA SINTAKTIČKE FUNKCIJE: PRIMJER GLAGOLA, PRAZNIH RIJEČI I FUNKCIONALNIH MONEMA

Na temelju definicije funkcije iz teorije skupova u radu pokazujemo kako se u sintaksi može govoriti o sintaktičkoj funkciji kao relaciji među dvama elementima, a ne kao ulozi nekoga elementa. Iz Tesnièreove strukturalne sintakse, Martinetove funkcionalne sintakse te Van Houtove relacijske jezične teorije crpit ćemo teorijsko uporište, a osobitu ćemo pozornost posvetiti pitanju glagola kao funkcije te identičnomu statusu *relacijskih strukturalnih sredstava* koji imaju prazne riječi i funkcionalni monemi. Prazne riječi operatori su translacije, mehanizma koji djeluje na razini ustroja jedinica i na razini ustroja izričaja.

Opreka *kategorija:funkcija* oduvijek je u sintaksi bila predmetom prijepora i teorijskim kamenom spoticanja. Poznata Meilletova tvrdnja “les catégories varient considérablement selon les langues, tandis que les fonctions restent toujours plus ou moins identiques à elles-mêmes”¹ navela nas je na jedno drugačije promišljanje o dinamičnoj i živoj funkciji. Tomu je pridonijelo i mišljenje Benvenistea kako je “la notion positiviste du fait linguistique [est] remplacée par celle de relation” (Benveniste 1966: 22)², te da “ce qui donne à la forme le caractère d’une structure est que les parties constituantes remplissent une fonction” (*ibid.*)³. O odnosu između prirode jezičnih jedinica i uloge koju one mogu obavljati unutar cjeline dvojica su francuskih jezikoslovaca progovorili na vrlo osobit način: riječ je o Lucienu

12

¹ Kategorije se u velikoj mjeri razlikuju od jezika do jezika, dok funkcije uvijek ostaju više ili manje identične. (navedeno prema Tesnière 1959: 50).

² Pozitivistički pojam jezične činjenice zamijenjen [je] pojmom relacije.

³ Ono što obliku daje obilježja strukture činjenica je da sastavni dijelovi obavljaju kakvu funkciju.

Tesnièreu (1893 – 1954) i strukturalnoj sintaksi s jedne, te Andréu Martinetu (1908 – 1999) i funkcionalnoj sintaksi s druge strane. Ovomu je radu cilj pokazati kako se u strukturalnoj i funkcionalnoj sintaksi može govoriti o formalnoj – relacijskoj – koncepciji funkcije koja svoje uporište ima u teoriji skupova.

Svaka rasprava o sintaktičkoj funkciji morala bi nužno voditi računa o složenosti pojma funkcije koji je jedan od temeljnih pojmova u formalnim znanostima. Premda se sintaktička funkcija i ne može neposredno izvesti iz tih “formalnih” pristupa, zasigurno nije slučajno da je jezikoslovlje preuzelo isti pojam za označavanje “uloge koju obavlja kakav element”, ili budimo precizniji “veze među dvama elementima”. Kako se iz tradicionalnoga shvaćanja funkcije kao uloge moglo razviti shvaćanje funkcije kao veze? Je li u tome bio presudan “mali relacijski genij” A. Martineta? Ili izvanredno latentna matematička genijalnost L. Tesnière⁴? Naš će se pristup uvelike oslanjati upravo na Martinetovo shvaćanje funkcije kao jedinice koja ima označitelj i označeno.

U analizi ćemo se osvrnuti i na teorijski model Georgesa Van Houta, jezikoslovca čije djelo, koliko nam je poznato, u nas nije temeljitije obrađeno. Njegovo eksplicitno korištenje teorije skupova, točnije dvostruka strukturacija izričaja, poslužit će nam kao model i uporište u analizi koja ima za cilj istražiti relacijsku prirodu sintaktičke funkcije.

Za potvrdu naše hipoteze poslužit će nam primjeri iz hrvatskoga i francuskoga jezika, a relacijska priroda funkcije osobito će se iščitati na dvjema različitim, ali jednako važnim razinama: na makrorazini sastavnica izričaja glagol ćemo promatrati kao relaciju (funkciju), a na mikrorazini riječi i njezinih sastavnica izdvojit ćemo s jedne strane odnos praznih i punih riječi te s druge strane odnos praznih riječi i funkcionalnih monema.

1. Funkcija kao jezična jedinica

Iz gore navedenih manje ili više formalnih pristupa izdvojit ćemo najvažnija obilježja funkcije. Jezične jedinice stupaju u međusobne odnose te ovisno o karakteru tih odnosa imaju određene “zadace” kako jedne spram drugih, tako i svaka ponaosob spram cjeline. Pojam cjeline i cjelokupnosti (fr. *totalité*) u jezikoslovlju povezat ćemo s pojmovima strukture i sustava, čiju važnost ovdje moramo istaknuti, premda oni strogo ne pripadaju ovoj temi. Naime, sustav kao nadređeni pojam sastoji se od struktura kao “autonomnih entiteta” (Mounin 1993: 307), u sustavu upravo strukture stupaju u određene relacije, a ne primitivni

⁴ Prvi obrisi i načela teorije nastaju u dvadesetim godinama prošloga stoljeća, dakle prije sustavne primjene matematičkih modela na jezične pojave. Isto tako, može se sa sigurnošću tvrditi da je to prvi pokušaj stvaranja cjelovite strukturalne sintakse. André Rousseau za strukturalnu sintaksu sažeto će kazati: “La cohérence globale de l’analyse est incontestablement l’aspect le plus moderne de sa syntaxe [...] l’ordre linéaire étant aboli, la connexion hiérarchise les membres de l’énoncé et la valence répartit les fonctions en actants et circonstants, la translation se chargeant de racheter les différences entre les classes de mots.” (Globalna je koherentnost analize neprijeporno najsvremeniji aspekt njegove sintakse [...] budući da je dokinut linearni poredak, koneksija hijerarhizira članove izričaja, a valentnost raspoređuje funkcije na aktante i cirkumstante, dok je translacija zadužena za brisanje razlika između razreda riječi) (Rousseau 1995: 78).

elementi (Kačić 1988: 51). Ako znamo da se funkcija u matematici definira kao “najjednostavnija binarna relacija” (Hardy i Solyom 1976: 99) koja strukturira skup, tj. preslikava domenu na kodomenu, pridružujući svakome argumentu njegovu vrijednost, onda možemo reći da takva živost i dinamika funkcije iz teorije skupova potpuno odgovara onomu što je za Tesnière bit funkcije, te se složiti s njim kada kaže da “il ne peut y avoir structure, qu’autant qu’il y a fonction” (Tesnière 1959: 39).⁵ Funkcija uvodi red i raspoređuje sastavne dijelove kakve cjeline (u Tesnière rečenice). Ono što obliku daje karakteristike strukture činjenica je da dijelovi toga oblika ispunjavaju pojedine funkcije. U shvaćanju zavisnosti i uvjetovanosti strukture funkcijom ključna je tvrdnja o tome kako “l’économie d’un ensemble structural donné repose sur l’agencement judicieux des fonctions de chacun des éléments qui le composent.” (*ibid.*).⁶

Louis Hjelmslev na teorijskome planu nudi vrlo originalnu i metodološki dorađenu koncepciju funkcije. Funkcija je “zavisnost koja ispunja uvjete za analizu” (Hjelmslev 1980: 39). Članovi se funkcije nazivaju njezinim funkcivima, funkciv je “predmet u funkciji prema drugim predmetima” (*ibid.*). Funktivi se razvrstavaju prema trima kriterijima: nazočnosti, nužnosti i uvjetu: “pod konstantom razumijevamo funkciv kojega je nazočnost nuždan uvjet za nazočnost funkciva s kojim on stoji u funkciji; pod varijablom naprotiv razumijevamo funkciv kojega nazočnost nije nuždan uvjet za nazočnost funkciva s kojim on stoji u funkciji [...] Na toj podlozi možemo definirati interdependenciju kao funkciju među dvjema konstantama, determinaciju kao funkciju među konstantom i varijablom, i konstelaciju kao funkciju među dvjema varijablama.” (*ibid.*, str. 40).

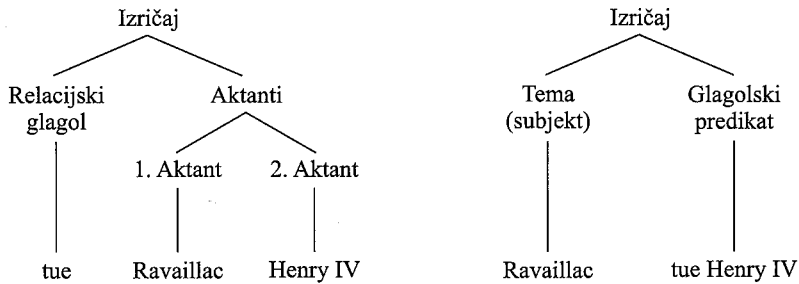
Drugačija je koncepcija funkcije koju zastupa američki strukturalizam. Za ovaj ćemo se rad ograničiti na Bloomfielda kao njegova najznačajnijega predstavnika. Utemeljitelj distribucionalizma promatra i funkciju na vrlo osobit način: temeljni je kriterij distribucija jedinica odnosno položaj svake pojedine jedinice u sustavu. Tako dvije jedinice koje su zamjenjive na istome položaju u izričaju pripadaju istome razredu. Kao primjer Bloomfield navodi dva najvažnija položaja iz odnosa *actor-action*, ti položaji u engleskome nisu zamjenjivi. Tako konstrukcija *John ran* ima dva položaja, položaj *actor* i položaj *action*. Neke se riječi tako mogu javiti na prvome, a neke na drugome položaju. “The positions in which a form can appear are its functions or, collectively, its function.” (Bloomfield 1984: 185).

G. Van Hout jezikoslovac je koji eksplicitno primjenjuje teoriju skupova u jezičnome opisu (v. Van Hout 1973). U svojoj je teoriji pomirio suvremenu logiku i teoriju skupova, a može se reći i kako je približio učenje jezika učenju matematike. Koncepcijski i terminološki vrlo se često poziva na Tesnière, s kojim dijeli i zauzetost za što bolju primjenu jezične teorije u praksi. Stoga je njegov pristup prije svega ekonomičan, jasan i teži strogo-mu razlikovanju razina analize, jer je to jedini način da se pronikne u bit izričaja. Naglasit ćemo da je za naš rad osobito zanimljiva njegova analiza glagolskoga izričaja koji se de-

⁵ Bez funkcije nema strukture.

⁶ Ekonomičnost danoga strukturalnoga skupa počiva na razumnome rasporedu funkcija svakoga elementa koji mu pripada.

finira kao "...tout énoncé dont un segment contient les morphèmes localisant l'événement dans le temps, l'aspect, la modalité (morphèmes de conjugaison)." (*ibid.* str. 91).⁷ Naime, po Van Houtu, glagolski izričaj ima dvostruku strukturaciju: relacijsku i predikatnu. U relacijskoj je strukturaciji temeljac glagolska relacija (dinamična) kojoj pripadaju skupovi s određenim brojem članova (jedan, dva, tri), a u predikatnoj se strukturaciji izdvajaju samo dva elementa: subjekt (tema) i predikat (u ovome slučaju glagolski). Takav se izričaj stoga analizira dvojako: na relacijskoj razini govorimo o glagolu kao označitelju relacije i aktantima (članovima relacije), na predikatnoj razini izdvaja se uvijek binarna relacija između subjekta i predikatne sintagme. Grafički će to izgledati ovako:

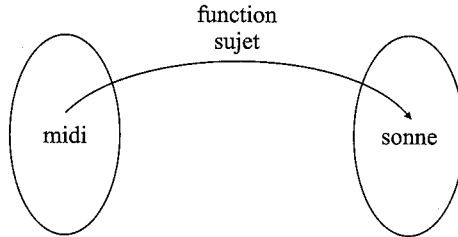
Slika 1

Relacijska struktura može biti unarna (jednočlana), binarna (dvočlana) ili ternarna (tročlana), ovisno o broju aktanata. To nam se čini vrlo ekonomičnim mehanizmom, jer bi to mogla biti dobra podloga za rješavanje pitanja glagolske valentnosti. Glagolska relacija time bi postala zajedničkim nazivnikom za sve glagole, pa bi po načelu zasićenosti i zasitljivosti glagola ona mogla biti jednočlanom, dvočlanom ili tročlanom.

Martinet na teorijskome planu nudi vrlo zanimljiv pogled na sintaktičku funkciju: ona je realna, vidljiva i vrlo kompleksna; prema strukturalističkoj tradiciji ta funkcija ima obilježja jedinice, odnosno znaka: "Les fonctions grammaticales sont des unités de la langue au même titre que les monèmes. Elles ont, comme eux, un sens et une forme identifiable." (Martinet 1985: 172).⁸ Primjerice u izričaju *Midi sonne* Martinet razlikuje tri, a ne dvije jedinice: dva monema i treću jedinicu – funkciju subjekta – koja se otkriva antepozicijom monema *midi* u odnosu na monem *sonne*, a mi ćemo to po načelima teorije skupova prikazati ovako:

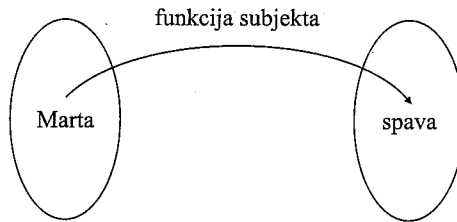
⁷ Svaki izričaj u kojemu jedan segment sadrži morfeme koji lokaliziraju događaj u vremenu, vidu, modalnosti (konjugacijski morfemi).

⁸ Gramatičke su funkcije jedinice jednako kao što su to i monemi. One, isto kao i monemi, imaju značenje i oblik koji se može identificirati.

Slika 2

Što se događa u hrvatskome? Mišljenja smo da antepozicija nije presudna kada je riječ o identifikaciji subjekta, već su padež i osobni pokaznik dodatni elementi označitelja koji uz eventualnu, ali ne i nužnu antepoziciju, određuju subjekt. Primjerice u rečenici *Marta spava* funkcija subjekta formalno je označena a) antepozicijom, b) nominativom, c) osobnim pokaznikom *-a* (3. o. j. glagola). To ćemo grafički prikazati ovako:

Slika 3

Budući da je u primjerima riječ o neprijelaznim glagolima, ova relacija ne zahtijeva preslikavanje kao što će to biti slučaj s prijelaznim glagolima. U francuskome antepozicija te u hrvatskome nominativ + antepozicija + osobni pokaznik *formalni su označitelji funkcije subjekta*. To je u skladu i s Martinetovim protivljenjem tradicionalnomu shvaćanju funkcije kao uloge nekoga elementa. Tako će kazati: “On sera constamment tenté, [...] de parler d’un nom comme du sujet ou de l’objet, et ce ne sera au’au prix d’un effort qu’on déclarera que le nom assume une fonction, ce qui est déjà, dans un sens, reporter sur le nom ce qui appartient en propre à l’unité fonctionnelle.” (*ibid.*, str. 175).⁹ Dalje će još jedanput upozoriti da je “une fonction grammaticale [est] un lien entre deux éléments et non une façon de se comporter d’un élément.” (*ibid.*).¹⁰ Mišljenja smo, dakle, da subjekt ne treba shvaćati kao ulogu, nego kao vezu među dvama elementima (u ovome slučaju *midi* i *sonne*; *Marta* i *spava*). Smatramo da “subjektni odnos” ili “subjektna funkcija” po gore navedenim načelima monemu *midi* pridružuje monem *sonne*, monemu *Marta* monem *spava*. U ovo-

⁹ Stalno ćemo nastojati, [...] reći za imenicu da je subjekt ili objekt, te ćemo tek uz veliki napor izjaviti da imenica preuzima funkciju, što već u nekome smislu znači prebaciti na imenicu ono što zapravo pripada funkcionalnoj jedinici.

¹⁰ Gramatička [je] funkcija veza između dvaju elemenata, a ne način na koji se neki element ponaša.

me slučaju relacijska je struktura jednočlana i glasi *spavati*, definirana na jednome skupu *Marta*. Predikatna struktura je, kako smo već rekli, uvijek binarna i definirana je u ovome slučaju na dvama skupovima: s jedne strane je *Marta*, a s druge *spavati*.

Ako je sintaktička funkcija vidljiva i realna, te ako je ona jedinica na isti način kao monem, pogledajmo kako se taj opći teorijski koncept primjenjuje na glagol.

2. Glagol kao funkcija

Po Tesnièreu, temeljni je zadatak strukturalne sintakse proučavanje rečenice. A strukturalna sintaksa definira rečenicu kao “un ensemble organisé dont les éléments constitutifs sont les mots” (Tesnière 1959: 11).¹¹ Složit ćemo se s tim, pa ćemo taj “uređeni skup” još nazvati i “strukturiranim skupom” koji ima svoju sintaksu, koji je strukturiran nekom relacijom, odnosno funkcijom. Takvu funkciju u matematičkome smislu riječi (dakle funkciju iz teorije skupova) preslikat ćemo na glagol¹², pa ćemo reći sljedeće:

Glagol je funkcija koja okuplja sastavne dijelove rečenice, odnosno riječi, te su u tome smislu svi dijelovi rečenice identificiraju ovisno o mjestu koje zauzimaju u odnosu na glagol.

Glagol se u strukturalnoj sintaksi još naziva i središnjim čvorom ili čvorom čvorova, te ga možemo smatrati funkcijom koja strukturira, uređuje odnosno organizira rečenicu, stavlja riječi u određene odnose.¹³

Strukturalna sintaksa nadalje glagolu dodjeljuje mjesto središnjega člana rečenice, on dominira te drži podređenima sve ostale članove rečenice. Slikovito: “Une phrase se présente comme un système solaire. Au centre, un verbe qui commande tout l’organisme, de même que le soleil est au centre du système solaire. A la périphérie, la foule des éléments grammaticaux, qui sont subordonnés les uns aux autres, et en dernier ressort au centre verbal, selon une hiérarchie à plusieurs étages, tout comme les planètes gravitent autour

¹¹ Uređeni skup čiji su sastavni elementi riječi.

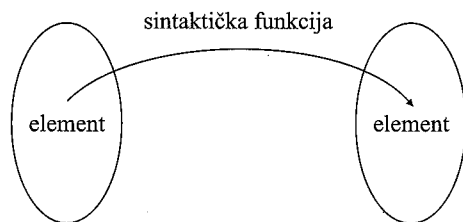
¹² Prema gledištu Le Goffica razlikovat ćemo logičko-gramatičku razinu (subjekt – predikat) i funkcionalnu razinu raščlabe rečenice/izričaja. Tesnière govoreći o glagolu poistovjećuje kategoriju i funkciju, za razliku od aktanata (funkcija) kojima pridružuje supstantive (kategorija) i cirkumstanata (funkcija) kojima pridružuje priloge (kategorija). Ne bismo to smatrali slabom točkom, već naprotiv, skloni smo tvrditi kako je Tesnière već tada jasno lučio dvije navedene razine raščlabe. On odbacuje predikat, međutim, glagol vrlo jasno promatra kao strukturalno i značajno središte rečenice, te štoviše naglašava u više navrata kako su aktanti u glagolu i formalno obilježeni osobnim pokaznicima (npr. -t u lat. *amat* oznaka je subjekta).

¹³ A. Rousseau reći će: Tesnière cherche à démontrer le *mécanisme conceptuel* qui amène l’homme à organiser autour d’un verbe toute fabrication d’un énoncé (information, événement, procès). Une esquisse de démarche *cognitive* se dessine dans les *Éléments*. (Tesnière želi prikazati *konceptualni mehanizam* koji potiče čovjeka da oko glagola ustroji čitavu izradbu nekoga izričaja (obavijest, događaj, proces). U *Osnovama* se oertava nacrt *kognitivnoga* postupka. (Rousseau 1995: 81).

du soleil et les satellites autour des planètes.” (Tesnière, *Comment construire une syntaxe*, u Bajrić 1996: 345).¹⁴ Međutim, koja su to svojstva glagola po kojima on može upravljati svim ostalim članovima rečenice? Za razumijevanje statusa glagola P. Garde nudi kao ključan sljedeći Tesnièreov postulat: “tout subordonné suit le sort de son régissant”. (Tesnière 1959: 14).¹⁵ Iz toga proizlazi da je nadređeni član “celui qui assure la liaison de l’ensemble de la connexion avec le contexte ou elle s’insère.” (Garde 1994: 96).¹⁶ Preneseno na glagol to bi značilo da on može biti glavnim članom rečenice “parce que c’est la forme verbale qui détermine le statut indépendant ou subordonné de celle-ci (la phrase).” (*ibid.*).¹⁷ S tim se možemo složiti, ali to samo djelomično daje odgovor na pitanje zašto je glagol središte rečenice.

Drugi dio odgovora potražiti ćemo u Kačićevoj koncepciji događajne gramatike, koja osobito privilegira glagol. U njezinu je temelju pojam događaja. Sve što se zbiva oko nas, sve što se jezikom izriče, može se pojednostavljeno shvatiti kao događaj. U događajnoj je gramatici, između ostaloga, središnji pojam relacije, pa je to onda verbocentrična gramatika. Glagol je u toj koncepciji središnji element jer je on nositelj najsamostalnije funkcije u rečenici, te ne ovisi ni o kojoj drugoj jedinici (v. Kačić 1988).

Kačić o glagolu dodaje: “Prijelazni glagoli često denotiraju relacije. Glagol *tući* može se shvatiti kao denotacija apstraktne relacije između para objekata u kojoj prvi tuče drugi [...] U jeziku se relacija ne definira kao u matematici. Definira se riječju (*tuče, jede*).” (Kačić 1998: 80). Po ranije utvrđenoj općoj shemi

Slika 4

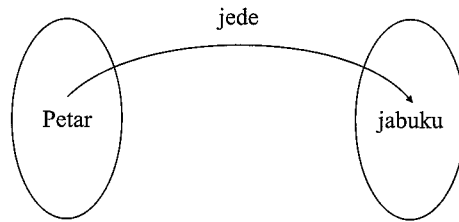
gdje sintaktička funkcija predstavlja vezu među dvama elementima (članovima skupova), uspostaviti ćemo shemu u kojoj se glagol (u ovome slučaju prijelazni) veže s dvama argumentima:

¹⁴ Rečenica nalikuje Sunčevu sustavu. U središtu je glagol koji upravlja čitavim organizmom jednako kao što je Sunce u središtu sunčeva sustava. Na periferiji gomila gramatičkih elemenata koji su podređeni jedni drugima i na koncu glagolskomu središtu, prema hijerarhiji u više razina, isto kao što planeti gravitiraju oko Sunca i sateliti oko planetā.

¹⁵ Svaki podređeni član (dependens) slijedi sudbinu svoga nadređenoga člana (regensa).

¹⁶ Onaj koji omogućuje povezivanje cijele koneksije s kontekstom u koji se ona uvrštava.

¹⁷ Zato što upravo glagolski oblik određuje nezavisni ili zavisni status rečenice.

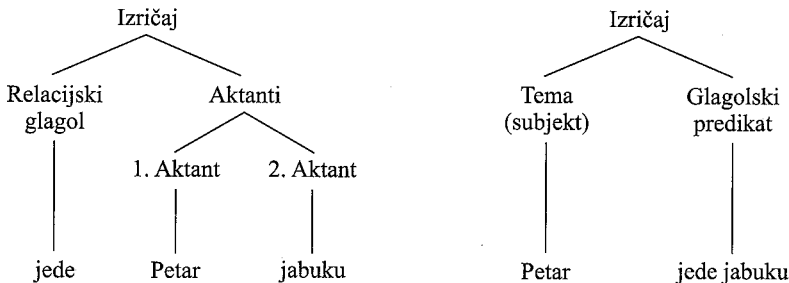

Slika 5

te je on funkcija s dvije varijable. Rečenica se dakle može promatrati kao prava algebarska struktura. Shema bi izgledala ovako:

$G(\text{Arg1}, \text{Arg2})$
jesti (Marija, jabuka)

Po Van Houtovu modelu prikazimo relacijsku i predikatnu strukturaciju:

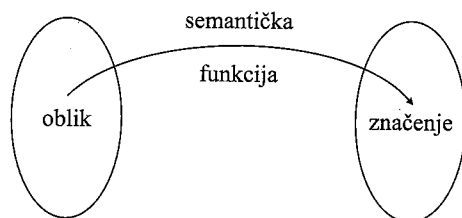

Slika 6

Relacijska struktura u ovome je slučaju binarna (dvočlana, dva aktanta), kao uostalom i predikatna struktura. Ako bi izričaj glasio *Petar daje jabuku Ivanu* relacija bi bila ternarna, glasila bi *dati komu što* te bi bila definirana na tri skupa: *Petar, jabuka, Ivan*. Predikatna bi struktura i u tome slučaju bila binarna. Kao što je već prikazano na primjeru neprijelaznih glagola, oznaka padeža jedan je od presudnih strukturnih elemenata, nositelj strukturalne funkcije, u našem slučaju formalni označitelj funkcije subjekta. O relacijskoj prirodi nositelja strukturalne funkcije reći ćemo nešto u sljedećem poglavlju.

3. Prazne riječi i funkcionalni monemi

Prazne riječi u strukturalnoj te funkcionalni monemi u funkcionalnoj sintaksi povezuju dva elementa izričaja. Prije same analize reći ćemo nešto o kriterijima po kojima se riječi u strukturalnoj sintaksi dijele s jedne strane na konstitutivne i supsidijarne, a s druge na pune i prazne. Budući da je teorija utemeljena na hijerarhiji elemenata (riječi) u uređeno-me skupu (rečenici), riječi se ovisno o mogućnosti obavljanja strukturalne funkcije dijele na konstitutivne i supsidijarne. Međutim, na semantičkome se planu (koji je paralelan sa strukturalnim) riječi dijele na pune i prazne. Pune su one riječi koje imaju semantičku funkciju, a koju Tesnière opisuje dobro poznatom dihotomijom oblik/značenje: to su “ceux dont la forme est associée directement à une idée, qu’elle a pour fonction de représenter et d’évoquer.” (Tesnière 1959: 53).¹⁸

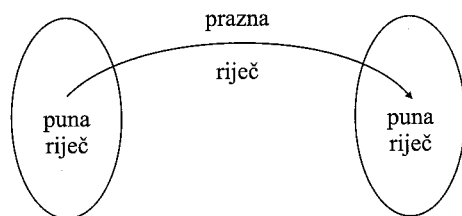

Slika 7

Suprotno punima, prazne su riječi one koje nisu nositelji semantičke funkcije: “ce sont de simples **outils grammaticaux** dont le rôle est uniquement d’indiquer, de préciser ou de transformer la catégorie des mots pleins et de régler leurs rapports entre eux.” (*ibid.*)¹⁹ Što bi drugim riječima značilo da pune riječi jesu po definiciji znak (*oblik + značenje*), a prazne nisu (*oblik + značenje 0*). Budući da sadrže samo označitelj, označeno moraju dobiti iz spoja s kojom punom riječi. Izraz “direktno” iz prve navedene definicije govori o tome da puna riječ sama za sebe nešto znači, odnosno predstavnikom je kakve ideje ili, recimo to funkcionalistički, kakva iskustva. Takvim punim riječima nije dakle potreban nikakav posrednik koji bi pomagao u predstavljanju kakve ideje ili iskustva. Prazne se stoga riječi mogu nazvati posrednicima, sredstvima – one naznačuju, preciziraju ili mijenjaju odnose među punim riječima:

¹⁸ Riječi čiji je oblik neposredno povezan s kakvom idejom, koju on treba predstavljati i dozvati u svijest.

¹⁹ To su obična gramatička sredstva čija je uloga jedino naznačiti, precizirati ili transformirati kategoriju punih riječi te urediti njihove međusobne odnose.

Slika 8

U prazne se riječi ubrajaju:

- junktivi – pokrivaju koordinativne veznike iz tradicionalne gramatike,
- translativi – u ovu se skupinu praznih riječi ubrajaju subordinativni veznici, relativna zamjenica, prijedlozi, član, pomoćni glagoli te gramatički nastavci,
- pokaznici – član, osobni pokaznik te različiti fleksijski nastavci.

Po Tesnièreu pune riječi proučava statička sintaksa, a prazne dinamička. Predmet su proučavanja dinamičke sintakse funkcije, a područje funkcija pokrivaju upravo prazne riječi. Ako su upravo te riječi važne za život rečenice jer mogu mijenjati rečeničnu konstrukciju u kvantitativnome smislu (junkcija) te isto tako u kvalitativnome smislu (translacija) pomalo je paradoksalno da se upravo takvi vitalni, dinamični i važni elementi u rečenici nazivaju praznima (supsidijarnima), što ima pomalo negativan prizvuk. Jer u samome je teorijskome uvodu Tesnière izrekao dvije “pohvale” dinamičkoj sintaksi odnosno praznim ili supsidijarnim riječima zbog kojih bi bio primjereniji drugi nazivak:

- “C’est d’ailleurs par une pure abstraction que nous isolons le mot de la phrase, qui est le milieu naturel dans lequel il vit, comme le poisson dans l’eau.” (*ibid.*, str. 11).²⁰
- “Il ne peut y avoir **structure** qu’autant qu’il y a **fonction**.” (*ibid.*, str. 39).

Riječ napisana u rječniku mrtva je, funkcija je onaj bitan element koji riječima u rečenici daje život, a funkciju u strukturalnoj sintaksi označavaju upravo prazne riječi. Prazne su, rekli smo, samo zato što ne podsjećaju na neku ideju (nemaju sadržaj), međutim smatramo da se ne mogu staviti u isti rang s punim riječima zbog sljedećega: a) junktivi i translativi označitelji su junkcije i translacije, pojava koje unose kvantitativan, odnosno kvalitativan pomak u rečeničnu strukturu, pa se po svojoj izuzetnoj važnosti teško mogu staviti u isti rang s elementima drugačijega opsega djelovanja kao što su fleksijski nastavci ili osobni pokaznici; b) “la supériorité sémantico-structurale des mots pleins et l’incapacité des mots vides (outils grammaticaux) d’évoquer les idées particulières ou générales, engendrent tout

²⁰ Uostalom, upravo čistom apstrakcijom izdvajamo riječ iz rečenice, koja je zapravo prirodna sredina u kojoj riječ živi, kao riba u vodi.

un réseau de dépendances. Celui-ci ne permet pas que les deux groupes de mots soient mis sur le même rang.” (Bajrić 1996: 131).²¹

Možemo reći da pune riječi imaju *referencijalnu* ulogu (što ih na neki način čini superiorinima), dok prazne riječi služe kao *strukturalna sredstva*. Inferiornost potonjih na semantičkome i referencijalnome planu nadoknađuje se njihovom vitalnom ulogom na strukturalnome (dependencijskome)²² planu.

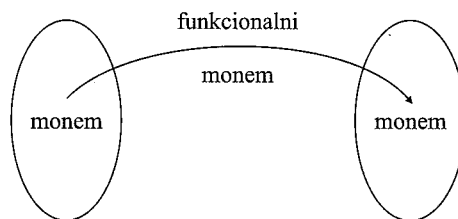
Funkcionalna sintaksa kao jedan od načina označivanja sintaktičkih odnosa navodi funkcionalni monem.²³ Zadatak je tih jedinica da označe funkciju drugih monema, jer nisu svi monemi u jednakome odnosu prema iskustvu: jedni preslikavaju elemente iskustva, dok su drugim monemima potrebni monemi specijalizirani za izražavanje odnosa monema prema iskustvu. Kakva je zapravo priroda tih označitelja funkcije? Mogli bismo reći da su oni *relacijska sredstva* par excellence, i to iz sljedeća dva razloga:

1. zbog činjenice, na kojoj insistira Martinet, da su funkcije jedinice jednako kao što su to monemi (v. gore): funkcije dakle imaju značenje i oblik koji se može identificirati.
2. zbog toga što, da bi se funkcionalni monem pojavio, moraju postojati dva elementa između kojih će on uspostaviti relaciju.

Ako se sve to uzme u obzir možemo postulirati relacijski karakter tih strukturalnih sredstava: bilo da je riječ o praznoj riječi bilo o monemu, oba su elementa pogodna za formalni prikaz – i praznu riječ i funkcionalni monem možemo smatrati relacijom s pripadajućim članovima koje treba povezati. Ili:

$x R y$

odnosno riječima teorije skupova.

Slika 9

²¹ Semantičko-strukturalna nadmoć punih riječi te nesposobnost praznih riječi (gramatičkih sredstava) da dozovu u svijest pojedinačne i opće ideje, stvaraju čitavu mrežu zavisnosti. Ona ne dopušta da te dvije skupine riječi budu na istoj razini.

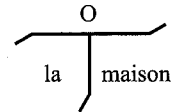
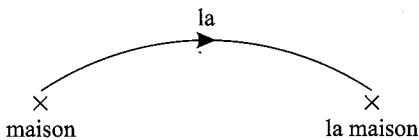
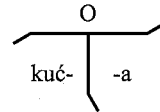
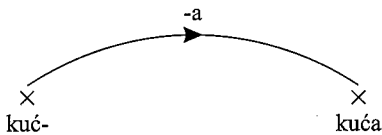
²² Istaknimo važnost dviju “mreža” sintaktičkih relacija koje uvodi Paul Garde: mreža relacija referencije i mreža relacija zavisnosti. Kada tu razliku uzmemo u obzir, reći ćemo da pune riječi uglavnom djeluju u okviru relacija referencije, a prazne riječi u okviru relacija zavisnosti (usp. Garde 1985: 19–24).

²³ Druga dva načina su položaj elementa i sintaktička autonomija (usp. Martinet 1985: 160–165).

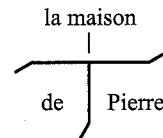
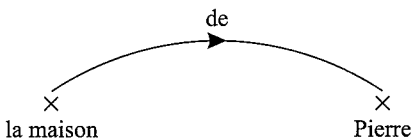
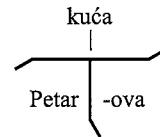
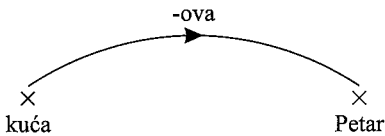
Mišljenja smo da je funkcionalni monem, jednako kao i prazna riječ, dinamičan element koji je od velike važnosti za strukturu rečenice. Jezična ekonomija posvuda nameće postojanje tih relacijskih sredstava jer bi označivanje svakoga odnosa posebnim elementom bilo izuzetno neekonomično. Isto tako smatramo da prazne riječi djeluju na više razina jezičnoga ustroja: bilo da je riječ o obilježavanju relacije na razini ustroja jedinica (npr. *kuć+a*, *la+maison*, *je+frappe*, *kuca+m*) ili na razini ustroja izričaja (npr. *dans la maison*, *u kuć+i*, *je frappe à la porte*, *kucam na vrata*). Ipak, opseg djelovanja ovih dviju skupina elemenata (čija je dakle priroda relacijska) unekoliko je različit: prazne su riječi šire od funkcionalnih monema jer između ostaloga obuhvaćaju različite razine jezičnoga ustroja. Neke od tih primjera prikazat ćemo i grafički te usporediti s translacijskim shemama iz strukturalne sintakse.

1. razina ustroja jedinica

kuća – la maison

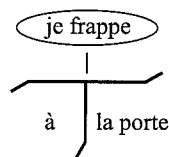
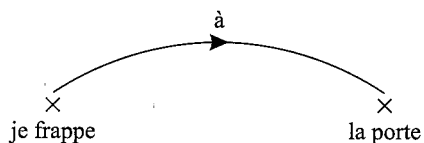
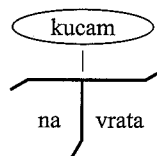
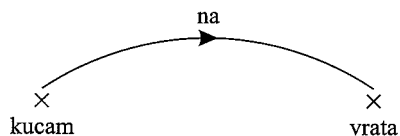

Petrova kuća – la maison de Pierre

2. razina ustroja rečenice/izričaja

Kucam na vrata. – Je frappe à la porte.

Rezultat naših relacijskih shema vrlo je jasan, te relacijska teorija ovdje dobiva svoj puni smisao: grafički se prikazi u potpunosti podudaraju s grafičkim prikazom translacije, koja, osim što samim nazivkom podsjeća na geometriju, ima sličnu zadaću kao i u matematici: u jeziku se translacijom jedna vrsta riječi prebacuje u drugu.²⁴ Tesnièreova je translacija, kao uostalom koneksija i junksija, mehanizam koji se obavlja *relacijskim* ili *strukturalnim sredstvima*, a već smo naveli da su to prazne riječi. Dovoljan je to dokaz Tesnièreove "latentne matematičke genijalnosti" koju smo mu pripisali na početku ovoga rada. Značenje relacijskih sredstava iščitat će se i iz njegove sljedeće tvrdnje: "Savoir une langue, c'est [donc] savoir les différentes fonctions qui doivent y être assurées, et savoir la parler, c'est connaître le **maniement** des outils qui assurent ces fonctions." (Tesnière 1959: 39).²⁵

Zaključak

Provedena analiza pokazuje da se relacijska priroda sintaktičke funkcije osobito iščitava u koncepciji glagola, praznih riječi i funkcionalnih monema. Krenuli smo od formalnoga shvaćanja funkcije iz teorije skupova, a zatim smo na temelju Van Houtove vrlo plodne relacijske jezične teorije (koja počiva na Tesnièreovoj strukturalnoj sintaksi i uz to eksplisit-

²⁴ To je izvanredno moćan mehanizam koji dominira strukturalnom sintaksom: translacija nam omogućuje da upotrijebimo jednu riječ koja nije neposredno spojiva s nekom drugom riječi (Tesnière 1959: 365). Translacija je operacija kojom se u rečenici uspostavljaju odnosi zavisnosti, ona je bitno šira od subordinacije, obuhvaća tradicionalnu subordinaciju, ali isto tako i kompoziciju i derivaciju.

²⁵ Znati jedan jezik znači [dakle] znati različite funkcije koje u njemu moraju biti ispunjene, a znati ga govoriti, to znači znati služiti se sredstvima koja ispunjavaju te funkcije.

no primjenjuje teoriju skupova) utvrdili kako jasno možemo razlučiti dvostruku strukturu izričaja. Nama je najzanimljivija relacijska struktura jer se u njoj izdvaja *glagolska relacija* s pripadajućim argumentima, međutim to nikako ne umanjuje važnost predikativne struktura koja, premda uvijek dvočlana, ima svoje prednosti na gramatičko – logičkoj razini raščlame izričaja. Na teorijskome je planu iznimno važno Martinetovo promišljanje o sintaktičkoj funkciji: funkcija je jedinica isto kao i monem, funkcija je dakle znak, pa tako subjekt možemo shvatiti kao označeno sa svojim označiteljem koji je različit, kako je naša analiza pokazala, u francuskome i hrvatskome jeziku. Ono što je Van Hout nazvao *glagolskom relacijom* i do u potankosti razradio, Tesnière je još u prvim desetljećima prošloga stoljeća nazivao *glagolom*, odnosno središnjim čvorom ili čvorom čvorova. Zamisao i jednoga i drugoga jednaka je: glagol denotira relaciju među elementima rečenice/izričaja, te kao takav, riječima P. Gardea, omogućuje uvrštavanje čitavoga podređenoga čvora konexija u nadređeni čvor. Budući da su argumenti (aktanti, sudionici) neposredno uključeni u valentnost glagola, sintaktičkim funkcijama atributa, apozicije i objekta nismo uključili u analizu. Važnijim nam se činilo prikazati kakav je status praznih riječi i funkcionalnih monema (iz dviju sintaktičkih teorija koje su predmet ovoga rada) s gledišta relacijske teorije. Obje su skupine elemenata *relacijska* ili *strukturalna sredstva* par excellence, jer su nositelji strukturalne funkcije i kao takvi nositelji su strukture rečenice/izričaja. Stoga smo i kritizirali semantički utemeljene kriterije strukturalne sintakse prema kojima se tako važna relacijska sredstva, stupovi strukture, nazivaju praznima. Relacijska sredstva povezuju dva elementa rečenice/izričaja, a njihovo je postojanje posvuda nametnuto zakonitošću jezične ekonomije. Relacijska sredstva u strukturalnoj sintaksi (prazne riječi) operatori su translacije, danas relativno nepoznatoga i zanemarenoga mehanizma strukturalne sintakse, koji obuhvaća tradicionalno razdvojene (morfološki uvjetovana činjenica) pojave: determinaciju, kompoziciju, derivaciju, fleksiju, subordinaciju, anaforičke obrate.

Na temelju postavki Tesnièreove i Van Houtove teorije utvrdili smo da se glagol može promatrati kao funkcija u matematičkome smislu riječi, te da su prazne riječi i funkcionalni monemi relacijska ili strukturalna sredstva koja strukturiraju rečenicu/izričaj. Tako primijenjeni matematički modeli mogu uvelike pridonijeti boljemu razumijevanju i sustavnijemu opisu jezičnih pojava.

Literatura

- Bajrić, S. (1996) *Les parties du discours, psychomécanique du langage et syntaxe structurale*, doktorska disertacija, Pariz, Université de Paris IV – Sorbonne.
- Benveniste, E. (1966) *Problèmes de linguistique générale I*, Gallimard, Paris.
- Berrendonner, A. et Sériot, P. (éds.) (2000) *Le paradoxe du sujet. Les propositions impersonnelles dans les langues slaves et romanes*, Cahiers de l'ILSL, n° 12, Université de Lausanne, Lausanne.
- Blanché, R. (1996) *Introduction à la logique contemporaine*, Armand Colin, Paris.

- Bloomfield, L. (1984) *Language*, [with a new Foreword by C. F. Hockett], The University of Chicago Press, Chicago and London.
- Dubois, J. et al. (1994) *Dictionnaire de la linguistique et des sciences du langage*, Larousse, Paris.
- Ducrot, O., Todorov, T. (1972) *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, Editions du Seuil, Paris.
- Durand, D. (1983) *La systématique*, Que sais-je, PUF, Paris.
- Fuchs, C., Le Goffic, P. (1985) *Initiation aux problèmes des linguistiques contemporaines*, Hachette, Paris.
- Garde, P. (1985) "Dualité de la relation syntaxique: relation dépendantelle et relation référentielle", *Travaux du Cercle linguistique d'Aix-en-Provence*, n° 3, 1–25.
- Garde, P. (1994) "Syntaxe et sémantique chez Tesnière", *Linguistica XXXIV*, 1, Mélanges Lucien Tesnière, 95–99, Ljubljana. [Actes du Colloque international Lucien Tesnière. Linguiste européen et linguiste slovène (1883–1993) Ljubljana, 18–20 novembre 1993]
- Hardy, Z., Solyom, M. (1976) *Pristup modernoj algebri*, Zagreb.
- Hjelmslev, L. (1980) *Prolegomena teoriji jezika*, (prev. s njemačkoga A. Stamać), Zagreb.
- Kačić, M. (1988) *L'analyse linguistique et la théorie des ensembles*, ANRT, Lille.
- Kačić, M. (1998) *Prirodni i umjetni jezici*, I. i II., rukopis.
- Le Goffic, P. (1993) *Grammaire de la Phrase française*, Hachette, Paris.
- Lyons, J. 1995: *Introduction to theoretical linguistics*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Madray – Lesigne, F., Richard – Zappella, J. (éds.) (1995) *Actes du Colloque International Lucien Tesnière aujourd'hui*, Peeters, Paris.
- Martinet, A. (1969) sous la direction de, *La Linguistique, guide alphabétique*, Editions Denoël, Paris.
- Martinet, A. (1979) *Grammaire fonctionnelle du français*, Didier, Paris.
- Martinet, A. (1985) *Syntaxe générale*, Armand Colin, Paris.
- Mounin, G. (1993) *Dictionnaire de la linguistique*, Quadrige/PUF, Paris.
- Rousseau, A. (1995) "Le graphe de Tesnière: origines et originalité", in: F. Madray – Lesigne i Jeannine Richard – Zappella (éds.), 75–81.
- Sériot, P. (2000) "Le combat des termes et des relations (à propos des discussions sur les constructions impersonnelles dans la linguistique en Russie)", in Alain Berrendonner et Patrick Sériot (éds.), 235–255.
- Tesnière, L. (1953) *Esquisse d'une syntaxe structurale*, Klincksieck, Paris.
- Tesnière, L. (1959) *Éléments de syntaxe structurale*, Klincksieck, Paris.
- Van Hout, G. (1973) *Franc-Math, Essai pédagogique sur les structures grammaticales du français moderne*, [II. La relation prédicative], Didier, Paris.

RELATIONAL NATURE OF SYNTACTIC FUNCTION EXEMPLIFIED ON THE VERB, EMPTY WORDS AND FUNCTIONAL MONEMES

Summary

The paper considers the relational nature of the syntactic function. Based on the set theory, the author shows that it is possible to regard the syntactic function as a relation between two elements, and abandons the traditional concept of the syntactic function as a role of an element. In order to explicate the phenomenon, theoretical approaches of three french linguists L. Tesnière, A. Martinet and G. Van Hout are applied. Special attention is paid to the status of the verb as a function and to two identical sets of elements, i. e. empty words and functional monemes, both considered as *relational structural tools*. Empty words are operators of translation, a mechanism dealing on two different levels of organization: the unit organization level and the utterance organization level.

Key words: syntactic function, relation, verb, structural syntax, functional syntax, empty words, functional moneme, relational structural tools, translation

Ključne riječi: sintaktička funkcija, relacija, glagol, strukturalna sintaksa, funkcionalna sintaksa, prazne riječi, funkcionalni monem, relacijska strukturalna sredstva, translacija